

Marian WOŹNIAK¹

UWARUNKOWANIA ROZWOJU PRZEDSIĘBIORCZOŚCI AGROTURYSTYCZNEJ NA PRZYKŁADZIE WOJEWÓDZTWA PODKARPACKIEGO

Agroturystyka zajęła trwałe miejsce w wielofunkcyjnym rozwoju terenów wiejskich. Jest ona jedną z form rozwoju przedsiębiorczości na Podkarpaciu, które zdobywają coraz większe uznanie wśród turystów. Stanowi dodatkowe źródło dochodów wielu gospodarstw rolniczych i przyczynia się do utrzymania wszelkich wartości związanych ze wsią, jej stylem życia i tradycjami. Celem artykułu jest przedstawienie agroturystyki jako formy przedsiębiorczości na terenach wiejskich w województwie podkarpackim.

Słowa klucze: agroturystyka, przedsiębiorczość, rozwój, walory przyrodnicze

1. WPROWADZENIE

Według T. Sztuckiego przedsiębiorczość to nowatorstwo polegające na poszukiwaniu odmiennych niż dotychczas działań, znajdowanie bardziej skutecznych sposobów prowadzenia działalności gospodarczej, dających lepszy produkt². J. Schumpeter prowadząc rozważania dotyczące przedsiębiorczości stwierdził, że przedsiębiorczość to głównie innowacyjność, wdrażanie nowych rozwiązań, nowych produktów³. Podobne spojrzenie ma P.F. Drucker, który sprowadził istotę przedsiębiorczości do kreowania nowych przedsięwzięć, opartych na innowacjach⁴. Podkreśla on, że przedsiębiorcą jest ten, kto poszukuje zmiany, reaguje na nią i wykorzystuje jako okazję do innowacji społecznej lub gospodarczej. Innowacja oznacza, według P.F. Druckera, systematyczne odcinanie od siebie tego, co wczorajsze, systematyczne poszukiwanie szans na innowację – w sferze technologii, procesu, rynku, oznacza też gotowość do nastawienia się na tworzenie nowych biznesów⁵. J. Wilkin twierdzi, że przedsiębiorczość jest przede wszystkim pewnego rodzaju postawą człowieka wobec otoczenia, w którym żyje i pracuje. Na postawę tę składa się wiele elementów: aktywność, innowacyjność, skłonność do ryzyka, adaptacyjność, dążenie do rozwoju. Przedsiębiorczość nie jest jedynie zjawiskiem ekonomicznym, jest to złożony fenomen kulturowy. Określenie to bardzo trafnie oddaje istotę przedsiębiorczości i innowacyjności w turystyce, akcentując jej powiązania z krajobrazem i dziedzictwem kulturowym⁶.

¹ Dr inż. Marian Woźniak, Katedra Przedsiębiorczości, Zarządzania i Ekoinnowacyjności, Wydział Zarządzania i Marketingu, Politechnika Rzeszowska.

² T. Sztucki, *Nowe wymagania w zarządzaniu przedsiębiorstwem*, „Handel Wewnętrzny” 1994/1.

³ J. Schumpeter, *Teoria rozwoju gospodarczego*, PWN, Warszawa 1960.

⁴ P.F. Drucker, *Innowacja i przedsiębiorczość. Praktyka i zarządy*, PWE, Warszawa 1992.

⁵ P.F. Drucker, *Zarządzanie w czasach burzliwych*, Wydawnictwo AE w Krakowie, Kraków 1995.

⁶ J. Wilkin, *Przedsiębiorczość na wsi – główne determinanty i uwarunkowania*, [w:] *Przedsiębiorczość w agrobiznesie a rozwój obszarów wiejskich*, Wydawnictwo AR w Krakowie–Wydział Ekonomii w Rzeszowie, Kraków–Rzeszów 1997.

Przedsiębiorczość agroturystyczna to specyficzna oferta na obszarach wiejskich. Przedsiębiorcze podejście do agroturystyki wymaga zmiany postawy niektórych rolników, nabycia przez nich dodatkowych umiejętności w zakresie zarządzania przedsięwzięciem, sprzedaży, poznania działań marketingowych, myślenia kategoriami klienta. Agroturystyka jest zjawiskiem silnie zdeterminowanym przez realia społeczno-ekonomiczne wsi, zatem jej rozwój zależy nie tylko od rolnika, ale także od działań władz lokalnych, stanu przeobrażeń ekonomicznych na wsi, rozwoju infrastruktury gminy, krajobrazu czy dziedzictwa kulturowego.

Termin „agroturystyka” jest różnie interpretowany. M. Drzewiecki określa ją jako formę należącą do „turystyki wiejskiej”, a zbliżoną do turystyki farmerskiej⁷. Jego zdaniem, agroturystyka to forma wypoczynku odbywająca się na terenach wiejskich o charakterze rolniczym, oparta na bazie noclegowej i aktywności rekreacyjnej związanej z gospodarstwem rolnym lub równoważnym i jego otoczeniem przyrodniczym, produkcyjnym i usługowym⁸. Natomiast H. Rutkowska określa agroturystykę jako „ukształtowanie nowoczesnej turystyki wiejskiej w oparciu o stworzenie lub wykorzystanie istniejących miejsc noclegowych oraz świadczenie wszelkich usług na rzecz turysty”⁹.

M. Dębniwska i M. Tkaczuk definiują agroturystykę jako działalność turystyczną realizowaną w gospodarstwie rolnym¹⁰, zaś S. Medlik – jako formę turystyki wiejskiej ściśle związanej z gospodarstwem wiejskim¹¹.

J. Majewski uważa, że agroturystyka to różne formy turystyki związane z funkcjonującym gospodarstwem rolnym, z produkcją rolną i hodowlą zwierząt, które stanowią jedno z istotniejszych atrakcji¹². Zgodnie z tymi określeniami agroturystyka jawi się jako doskonały sposób rozwijania przedsiębiorczych postaw wśród rolników. Stanowi dodatkowe źródło dochodów wielu gospodarstw rolnych i przyczynia się do utrzymania wszelkich wartości związanych ze wsią, jej stylem życia i tradycjami.

Głównym celem artykułu jest ukazanie agroturystyki jako formy przedsiębiorczości na terenach wiejskich w województwie podkarpackim oraz uwarunkowań jej rozwoju.

2. AGROTURYSTYKA JAKO FORMA PRZEDSIĘBIORCZOŚCI NA TERENACH WIEJSKICH

W warunkach gospodarki wolnorynkowej, której wyznacznikiem i główną cechą jest konkurencja, przedsiębiorczość jako sposób działania i myślenia nabiera szczególnego znaczenia. Osoby przedsiębiorcze mają większe szanse realizacji własnych celów gospodarczych, a tym samym celów życiowych. Przedsiębiorczość jest czymś więcej niż umiejętnością radzenia sobie z problemami w trudnych sytuacjach. Jest rozpatrywana w trzech aspektach:

- jako sposób myślenia, wyrażający się w chęci poznania i doświadczenia,
- sposób zachowań i działania, polegający na wykorzystywaniu okazji, podejmowaniu ryzyka, przezwyciężaniu swoich słabości i ograniczeń,

⁷ M. Drzewiecki, *Podstawy agroturystyki*, Oficyna Wydawnicza Ośrodka Postępu Organizacyjnego, Bydgoszcz 2002, s. 47–49.

⁸ K. Młynarczyk, *Agroturystyka*, Wydawnictwo Uniwersytetu Warmińsko-Mazurskiego, Olsztyn 2002, s. 116.

⁹ H. Rutkowska, *Agroturystyka jako dodatkowe źródło dochodów dla rolników w Polsce. Przekształcenie polskiego rolnictwa*, Materiały konferencji naukowej MRiGŻ, Warszawa 2005.

¹⁰ M. Dębniwska, M. Tkaczuk, *Agroturystyka*, Poltex, Warszawa 1997, s. 4.

¹¹ S. Medlik, *Leksykon podróży, turystyki i hotelarstwa*, PWN, Warszawa 1995, s. 11.

¹² J. Majewski, *Agroturystyka to też biznes*, Fundacja Wspomagania Wsi, Warszawa 2004, s. 9.

- wynik myślenia i działania przedsiębiorczego, polegający na innowacyjności, podejmowaniu przedsięwzięć, tworzeniu firm, realizacji własnych pomysłów¹³.

Spośród wielu różnych form podejmowanej i realizowanej przedsiębiorczości specyficznymi cechami wyróżnia się agroturystyka, która jest wielowątkową inicjatywą lokalną, będącą narzędziem realizacji takich celów, jak wzrost zatrudnienia, alternatywne źródło dochodów dla rolników, aktywizacja regionów, zrównoważony rozwój¹⁴.

Przedsiębiorczość jest pewnym kierunkiem myślenia, który pozwala ludziom dokonywać pewnych istotnych zmian w sposobach gospodarowania, a jednocześnie przyznaje im jako podmiotom prawo aktywnego uczestniczenia w tworzeniu i przekształcaniu gospodarki¹⁵. Istotą przedsiębiorczości jest poszukiwanie nowych dziedzin działalności lub twórczego naśladownictwa, a jej podstawą jest głęboka wiedza z zakresu wielu dziedzin nauki. W przypadku rolnika przedsiębiorczość będzie uwarunkowana czynnikami wewnętrznymi i zewnętrznymi. Do warunków wewnętrznych zaliczamy wiek, płeć, wykształcenie, przygotowanie zawodowe, aktywność, podatność na innowacje oraz właściwości gospodarstwa (potencjał ekonomiczny). Natomiast do czynników zewnętrznych zaliczamy uwarunkowania ekonomiczne, tj. ceny, kredyty i możliwości zbytu produktów rolnych. Na wsi rozwijają się głównie cztery kierunki przedsiębiorczości:

- chałupnictwo, polegające na łączeniu pracy ręcznej z miejscowymi surowcami,
- praca w drobnych zakładach przemysłu terenowego, zakładach materiałów budowlanych, tartakach i innych,
- kooperacja z przedsiębiorstwami zajmującymi się przetwórstwem rolno-spożywczym,
- różnego typu usługi, a szczególnie agroturystyka, w ramach której następuje łączenie gospodarstwa rolnego z jego atrakcjami, które można sprzedać w postaci usługi turystycznej¹⁶.

Agroturystyka jest jednym z elementów aktywizacji ludności wiejskiej. Przyczynia się do zatrudnienia mieszkańców wsi oraz przynosi korzyści nie tylko gospodarstwu rolnemu, ale i regionowi.

W działalności agroturystycznej trzeba być kreatywnym, czyli pomysłowym i twórczym. Aby dostarczyć gościom odpowiednich wrażeń, należy nieustannie poszukiwać nowych sposobów na „codziennosc”. Upewniać się, czy to, co robimy, jest dobre, czy rzeczywiście robimy to dobrze i spełniamy oczekiwania naszych gości. Wymaga to ciągłego doskonalenia, obserwacji turysty, badania jego opinii. Przedsiębiorczość rolników może się wyrażać bardzo różnymi inicjatywami. Rolnik może zaproponować gościom wyprawę do lasu na maliny, grzyby lub jagody. Przy dobrej orientacji w terenie i znajomości historii, legend i wydarzeń dotyczących swojego terenu może podjąć się prowadzenia wycieczek po okolicach – pieszych, rowerowych lub konnych¹⁷.

Przedsiębiorczość może przybrać bardziej złożoną formę. Rolnik może sprzedawać produkty rolne przetworzone we własnym gospodarstwie, czyli na przykład konfitury, miód, soki, grzyby, mąkę czy pieczony chleb.

¹³ K. Młynarczyk, *Agroturystyka*, Wydawnictwo Uniwersytetu Warmińsko-Mazurskiego, Olsztyn 2002, s. 122.

¹⁴ M. Dębniwska, M. Tkaczuk, *Agroturystyka*, Poltex, Warszawa 1997, s. 21.

¹⁵ P.F. Drucker, *Innowacje i przedsiębiorczość. Praktyka i zasady*, PWE, Warszawa 1992, s. 34–35.

¹⁶ K. Duczkowska-Małysz, *Rolnictwo – wieś – państwo*, PWN, Warszawa 1998, s. 61–62.

¹⁷ *Gospodarstwo agroturystyczne. Poradnik*, ZWP–Ministerstwo Pracy i Polityki Socjalnej, Warszawa 1998, s. 22.

Rola przedsiębiorczości jako sposobu myślenia i działania zyskuje na znaczeniu, gdy zasady gospodarki wolnorynkowej zdobywają dominujący charakter na rynku pracy. Usługi agroturystyczne jako forma aktywności zawodowej mieszkańców mają duże znaczenie dla promowania postaw przedsiębiorczych. Wyzwalają ciekawość, chęć zdobycia nowych doświadczeń, rodzą nowe sposoby działania i zachowań, związane z wykorzystaniem okazji i podejmowaniem ryzyka. Przedsiębiorczość to nie tylko zaradność, ale także krytyczna ocena własnych pomysłów, przewyższanie ograniczeń i przeciwności.

Przedsiębiorczość ma wyjątkowy walor wobec otoczenia zewnętrznego, sąsiadów, zwłaszcza rolników i mieszkańców wsi. Niska dochodowość rolnictwa, małe możliwości zewnętrznego finansowania potrzeb, bezrobocie, atmosfera zniechęcenia i braku wiary wśród lokalnych społeczności wymagają specyficznych i autentycznych metod i form rekomendacji postaw aktywnych i przedsiębiorczych. Polskie doświadczenia agroturystyczne potwierdzają, że postawy te mają duży walor w przełamywaniu barier psychologicznych i środowiskowych, pobudzają do podejmowania działalności gospodarczej wraz ze związanym z nią ryzykiem i oczekiwaniem zysku. Obsługa turystów na obszarach wiejskich wymaga zasygnalizowania wagi posługiwania się narzędziami marketingowymi dotyczącymi strategii, ceny, promocji i dystrybucji produktu agroturystycznego. Wiedza i umiejętności z tego zakresu są niezbędne, jednocześnie tkwi wśród mieszkańców wsi przekonanie o małym znaczeniu promocji, oparte na doświadczeniach związanych z dystrybucją produktów rolnych¹⁸.

3. LOKALIZACJA I ZASOBY WOJEWÓDZTWA PODKARPACKIEGO

Województwo podkarpackie zajmuje powierzchnię 17,8 tys. km², co stanowi 5,6% powierzchni kraju, i pod tym względem lokuje się na jedenastym miejscu. W jego skład wchodzi 21 powiatów, 45 miast na prawach powiatu i 159 gmin. Województwo dzieli się na dwa zasadnicze obszary: rzeszowsko-tarnobrzecki i krośnieńsko-przemyski. Pierwszy obszar posiada relatywnie większy potencjał gospodarczy, co wynika głównie z wyższego poziomu uprzemysłowienia. Z kolei obszar krośnieńsko-przemyski dzięki wysokim waltom przyrodniczo-krajobrazowym koncentruje większość działalności turystycznej¹⁹. Dużą powierzchnię zajmują tam lasy i obszary prawnie chronione. Województwo podkarpackie posiada specyficzne warunki gospodarowania, które w dużej mierze wynikają ze zróżnicowania przyrodniczego, ekologicznego i infrastrukturalnego. Obszar ten obejmuje tereny górskie i podgórskie, kotliny podgórskie oraz obszary nizinne.

Województwo podkarpackie obejmuje trzy odrębne krainy fizjograficzne. Jego północną część zajmuje nizina Kotliny Sandomierskiej, część środkową – Pogórze Karpackie, natomiast część południową – góry Beskidu Niskiego i Bieszczady. Od strony północno-wschodniej do Kotliny Sandomierskiej przylega fragment pasma wzniesień Roztocza i Wyżyny Lubelskiej, a od północno-zachodniej – Wyżyna Opatowska i Niecka Nidziańska. Z racji swojego położenia obszar województwa podkarpackiego cechuje się znacznym urozmaicheniem rzeźby terenu; różnica między najwyższymi wzniesieniami a miejscami najniżej położonym wynosi 1200 metrów. Kotlina Sandomierska jest obszarem wyrównanym, lekko pofałdowanym, o wysokości wzniesień względnych rzędu kilku do kilkudziesięciu metrów. Pod względem ukształtowania terenu na jej obszarze odnaleźć można kilka oddzielnych krain geograficznych, różniących się znacznie budową i krajo-

¹⁸ K. Młynarczyk, *Agroturystyka*, Wydawnictwo Uniwersytetu Warmińsko-Mazurskiego, Olsztyn 2002, s. 125.

¹⁹ Z. Makiela, *Przedsiębiorczość regionalna*, Difin, Warszawa 2007, s. 56.

brazem. W północno-zachodniej części województwa, między Dunajcem a Wisłoką, położony jest Płaskowyż Tarnowski. Całą środkową część Kotliny, pomiędzy Wisłoką a Sanem, zajmuje Płaskowyż Kolbuszowski, zaś od Sanu po wzniesienia Roztocza rozciąga się Płaskowyż Tarnogrodzki. Między Płaskowyżem Kolbuszowskim a progiem Pogórza Karpackiego zaznacza się szerokie i płaskie obniżenie zwane Pradolina Podkarpacą, o średniej wysokości 190–220 m.n.p.m.²⁰ Północną część kotliny zajmowała niegdyś rozległa Puszcza Sandomierska, a obecnie pozostałością po niej są kompleksy leśne należące do największych w Polsce. Na piaszczystych glebach przeważają bory sosnowe, lasy liściaste i mieszane, z dominacją sosny oraz jodły, świerka, modrzewia, buka, dębu, grabu i brzozy. Na mokradłach i nadrzecznych tarasach zdarzają się lasy łęgowe z topolą i wierzbą. W runie leśnym przeważa paproć, jeżyna oraz borowina i różne gatunki grzybów. Jedną z wielu osobliwości przyrodniczych jest naturalne stanowisko różanecznika żółtego (azalii pontyjskiej) w Kołaczni koło Woli Zarczyckiej oraz występowanie kotewki (orzecha wodnego) w okolicach Tarnobrzega. Na terenach gmin Rakszawa i Żołynia znajdują się bobrowe żeremie. Natomiast w lasach nadleśnictwa Tuszymo można spotkać rzadko występujące w tej części Polski muflony (dzikie owce) oraz tarpany – żyjące w stanie półdzikim leśne koniki polskie. W granicach województwa w obrębie Pogórza Karpackiego wyróżnia się: Pogórze Ciężkowickie pomiędzy Dunajcem (woj. małopolskie) a Wisłokiem, Pogórze Dynowskie ciągnące się na wschód od doliny Wisłoka po dolinę Sanu i Doły Jasielsko-Sanockie, będące rozległym obniżeniem oddzielającym Beskid Niski od Pogórza. Beskid Niski stanowi człon Beskidów Zachodnich i rozciąga się od granicy województwa na zachodzie poprzez Przełęcz Dukielską do Przełęczy Łupkowskiej na wschodzie. Stanowią go niewysokie pasma górskie o wysokościach do 850 m.n.p.m., ze śródgóorskimi obniżeniami²¹. W części polskiej Karpat Wschodnich, w granicach województwa podkarpackiego, leży północno-zachodnia część Bieszczadów, która dzieli się na Pogórze Przemyskie i Bieszczady Zachodnie. Pogórze Przemyskie położone jest na wschód od Sanu, natomiast Bieszczady Zachodnie rozciągają się od Przełęczy Łupkowskiej na zachodzie do Przełęczy Użockiej na wschodzie. Krajobraz Bieszczadów tworzą głównie pasma wzgórz i gór, ciągnące się z północnego zachodu na południowy wschód. Największe wysokości osiągają one w szczytach Tarnica (1346 m.n.p.m.), Halicz (1335 m.n.p.m.) i Bukowe Berdo (1313 m.n.p.m.). Istotnym elementem krajobrazu są lasy. Szacuje się, iż lasy zajmują około 37% terenu, a w Bieszczadach ponad 65%. Stopień zalesienia jest zróżnicowany w poszczególnych gminach. Przykładowo w gminach powiatu łańcuckiego lasów nie ma, natomiast w gminie Cisna zajmują około 82% terenu. Zasoby leśne województwa stanowią jeden z najważniejszych czynników kształtujących środowisko przyrodnicze. W województwie podkarpackim powierzchnia lasów wszystkich form własności wynosi prawie 660 tys. ha, co daje lesistość w granicach 37% (przy średniej krajowej 29%). Różnorodna szata roślinna, w tym szczególnie rozległe kompleksy leśne i półnaturalne tereny nieleśne, jest miejscem bytowania bogatego świata zwierzęcego²².

Położenie i zasoby województwa podkarpackiego sprawiają, że powstało tu ponad 630 gospodarstw agroturystycznych, co przedstawia tabela 1. Największa ich liczba zlokalizowana jest w powiecie...

²⁰ <http://epodkarpacie.com> (24 V 2010)

²¹ <http://www.podkarpacie24.pl> (24 V 2010)

²² <http://www.wup-rzeszow.pl> (24 V 2010)

zowana jest w powiecie leskim – głównie ze względu na atrakcyjny krajobraz oraz Zalew Soliński.

Tabela 1. Liczba gospodarstw agroturystycznych w latach 2002–2008

Powiat	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008
dębicki	11	13	16	15	16	14	12
kolbuszowski	4	5	3	5	5	5	5
leżajski	30	32	33	32	30	30	29
łańcucki	12	11	15	15	16	16	17
mielecki	2	2	3	5	6	6	6
niżański	7	7	7	7	7	7	8
ropczycko-sędziszowski	5	6	7	7	7	10	10
rzeszowski	8	9	12	11	14	16	19
stałowowlowski	4	6	9	11	10	10	10
strzyżowski	14	11	11	11	11	12	12
tarnobrzeski	2	1	1	1	1	1	1
brzozowski	13	15	17	21	22	22	24
bieszczadzki	40	53	53	62	65	64	64
leski	159	164	167	167	166	167	167
sanocki	42	70	73	77	74	76	70
jasielski	28	31	33	34	33	34	34
krośnieński	45	51	51	52	57	57	57
lubaczowski	24	24	25	25	22	26	26
jarosławski	5	6	6	8	11	11	11
przemyski	26	33	33	36	40	42	42
przeworski	1	1	1	2	4	4	6
Razem	482	551	576	704	617	630	630

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych ODR w Boguchwale.

4. PRZYRODA JAKO ELEMENT WARUNKUJĄCY ROZWÓJ AGROTURYSTYKI

Przyroda jest bardzo ważnym elementem oferty turystycznej polskiej wsi. Produkt ten obejmuje szereg podsystemów, które w ujęciu marketingowym tworzą jego rdzeń, produkt podstawowy i poszerzony. Specyfika turystyki wiejskiej ujawnia się już na początku, ukazując rdzeń produktu, czyli zaspokojenie konkretnej potrzeby turystów. Nie możemy jednoznacznie określić, jaką potrzebę zaspokaja ta forma turystyki, gdyż poza sloganem, że „jest to wypoczynek na wsi”, dostrzegamy, że różne wsie kierują swój produkt do specyficznego segmentu turystów. Może to być zaspokojenie potrzeby aktywnego wypoczynku, wypoczynku na łonie natury, odwiedzenia ciekawych miejsc czy wypoczynku biernego związanego z upajaniem się ciszą i spokojem wsi czy podziwianiem świata przyrody.

Podstawowy produkt turystyki wiejskiej akcentuje te elementy, które są niezbędne do wypoczynku, jak miejsca noclegowe czy wyżywienie, aczkolwiek ich oferta, a tym samym ich jakość jest różna. Produkt rozszerzony, który coraz częściej jest elementem różnicującym oferty, a w konsekwencji motywem wyboru konkretnego regionu i gospodarstwa, stanowią wszelkie dodatkowe usługi, z których turysta może korzystać w trakcie pobytu w danym regionie i gospodarstwie, to także różnorodność zjawisk przyrodniczych.

Produkt turystyczny to system dóbr i usług, ale także cech charakteryzujących walory obszaru, czyniących pobyt turystów atrakcyjnym oraz spełniających ich wizje i oczekiwania. Bardzo ważne jest, aby wizerunek produktu, który powstał w umyśle turysty, pokrył się z jego rzeczywistym obrazem. W przypadku turystyki wiejskiej istotny jest przestrzenny aspekt produktu, na który składa się krajobraz wsi, wnętrza gospodarstwa oraz jego bliższe i dalsze otoczenie. Ogólnie przyjmuje się, że najważniejsze elementy produktu turystycznego to:

- atrakcje turystyczne rejonu recepcyjnego, świat przyrody ożywionej i nieożywionej,
- infrastruktura obszarów wiejskich,
- dostępność miejsca,
- wizerunek miejsca docelowego, który pozostaje w świadomości turystów,
- wszystko to, co turysta nabywa w związku z podróżą.

Dostrzegając przyrodę jako istotny element produktu turystycznego wsi, musimy pamiętać, co podkreślają Urry, Macnaghten i Lewis²³, że niemal w każdym momencie doświadczenia turystycznego różne zmysły współpracują ze sobą, tworząc świadomość czasu i przestrzeni. Tak więc na końcowy efekt wizji turysty składają się zarówno krajobrazy, jak i dźwięki, bukiety zapachów, doznania smakowe i geografia dotyku. Otoczenie przyrodnicze w przypadku agroturystyki odnosić będziemy do otoczenia wewnętrznego, związanego bezpośrednio z terenami należącymi do gospodarstwa, oraz otoczenia zewnętrznego, obejmującego swoim zasięgiem środowisko przyrodnicze wsi lub regionu przebywania turystów. Przyroda jest oczywiście elementem przestrzeni agroturystycznej. To dzięki takiej interpretacji dzika, surowa przyroda, niegdyś budząca najwyższe przerażenie, została przekształcona w scenerię, pejzaż, widok, pleneri zaczęto postrzegać ją w aspekcie doznań zmysłowych.

Wiejskie środowisko przyrodnicze to z jednej strony bioróżnorodność, a z drugiej zdolność do zachowania równowagi ekologicznej. Różnorodność jest przejawem wielości form życia na Ziemi oraz bogactwa i wielopostaciowości jej zasobów w aspekcie genów, gatunków, ekosystemów i krajobrazów, co jednocześnie jest przejawem tworzenia przyrody.

Obszar województwa podkarpackiego charakteryzuje się znaczącymi walorami turystycznymi. Na terenie tym występują atrakcyjne wartości przyrodniczo-krajobrazowe, tereny podgórskie i górskie z naturalnym krajobrazem, duże kompleksy leśne, bogata flora i fauna, liczne zabytki kultury materialnej, bogaty folklor oparty na wielokulturowym dziedzictwie regionu. Dodatkowym atutem są zasobne źródła wód mineralnych zawierających związki siarki i borowiny. Umożliwiają one funkcjonowanie licznych ośrodków sanatoryjnych. O wysokiej wartości przyrodniczo-krajobrazowej i atrakcyjności turystyczno-wypoczynkowej świadczy istnienie w województwie:

- 2 parków narodowych,
- 93 rezerwatów przyrody,
- 10 parków krajobrazowych,
- 17 obszarów chronionego krajobrazu,
- 1276 pomników przyrody.

²³ J. Urry, *Spojrzenie turysty*, PWN, Warszawa 2007, s. 231.

Wymienione prawne formy ochrony przyrody w województwie podkarpackim zajmują obszar o łącznej powierzchni ponad 900 tys. ha, co stanowi 46,5% powierzchni województwa. Na szczególną uwagę zasługuje utworzony w roku 1973 Bieszczadzki Park Narodowy, obecnie zajmujący powierzchnię 29 202 ha. Uroda krajobrazu, naturalne lasy i półnaturalne połoniny, bogactwo fauny i flory pozwalają zaliczyć ten drugi co do wielkości w Polsce park do największych obszarów chronionych w Europie. O bogactwie flory parku świadczy istnienie 900 gatunków roślin naczyniowych. Obszar ten jest siedliskiem ponad 200 gatunków kręgowców, w tym 40 gatunków ssaków. Jedynie w tym miejscu żyją na wolności trzy wielkie drapieżniki – niedźwiedź, ryś i wilk. Żaden inny z polskich parków narodowych nie może się poszczycić takim zbiorem.

Magurski Park Narodowy, utworzony w roku 1995, zajmuje powierzchnię 19 439 ha i chroni masyw Magury Watkowskiej w Beskidzie Niskim oraz przylegające do niej pasmo wzgórz w źródłowym rejonie Wisłoki. Całość obszaru przedstawia malowniczy krajobraz, typowy dla gór średnich i niskich, o postaci okrągłych pagórków poroździelanych licznymi dolinami potoków. Około 87% powierzchni parku zajmują tereny leśne, 13% – użytki zielone (łąki i pastwiska).

Magurski Park Narodowy to jedna z najbogatszych w Beskidzie Niskim ostoja fauny leśnej, spośród której 200 gatunków podlega całkowitej ochronie. Na jego obszarze żyje blisko 140 gatunków ptaków. Głównym motywem gospodarczym powołania Magurskiego Parku Narodowego była konieczność ochrony kompleksów leśnych o cechach wodochronnych dla zwiększenia retencyjności obszarów źródłowych Wisłoki, a także dla zachowania terenów atrakcyjnych przyrodniczo, a służących rozwojowi turystyki.

Na obszarze województwa podkarpackiego zlokalizowanych jest 10 parków krajobrazowych o łącznej powierzchni 279 ha. Grunty w granicach parku krajobrazowego, inaczej niż w parku narodowym, są gospodarczo wykorzystywane, jednakże prowadzona działalność musi uwzględniać zachowanie wartości przyrodniczych i krajobrazowych.

W rozwoju usług agroturystycznych województwa znaczącą rolę spełniają także 93 rezerwaty przyrody o łącznej powierzchni 10 773 ha (0,6% powierzchni województwa), stanowiące dużą atrakcję dla odwiedzających turystów. Największa liczba rezerwatów jest rozmieszczona na Pogórzu Karpackim, w Bieszczadach i Beskidzie Niskim²⁴.

W regionie występuje też wiele rzadkich i zagrożonych gatunków wpisanych do „Polskiej Czerwonej Księgi Zwierząt”. Tak duża różnorodność spotykana jest tylko w nielicznych miejscach Europy. Szczególną jak na polskie warunki cechą fauny regionu jest udział gatunków wschodnich i południowych. Duża lesistość terenu decyduje o licznych występowaniu gatunków leśnych. Są wśród nich sarny, jelenie, żbiki, rysie, wilki i kuny. Tereny Bieszczadów i Pogórza obejmują cenne ostoje ssaków i ptaków drapieżnych.

5. DZIEDZICTWO KULTUROWE JAKO ISTOTNY ELEMENT AGROTURYSTYKI

Dziedzictwo kulturowe to całokształt materialnego i duchowego dorobku ludności, narodu, epoki – to wszystko, co może być atrakcyjne z punktu widzenia turystów²⁵. Dziedzictwa kulturowego nie należy tylko i wyłącznie utożsamiać z odległą historią, tworzą je także mieszkańcy żyjący obecnie, wytwarzający współczesne dobra kulturowe, jak np.

²⁴ http://www.wup-rzeszow.pl/files/700_Analiza_zasobow.pdf (3 V 2009)

²⁵ A. Kołodziejczyk, *Rola elementów kultury w turystyce*, Instytut Turystyki, Warszawa 1979.

pisarze, poeci, malarze czy rzeźbiarze, zdarzenia sprzed kilku czy kilkunastu lat, obiekty odrestaurowane lub odbudowane i stylizowane według obowiązujących w bliższej lub dalszej przeszłości kanonów²⁶.

Podstawowe walory turystyczne regionu to – oprócz cech środowiska przyrodniczego – wartości historyczno-kulturalne, wypoczynkowe i zdrowotne. Na uwagę zasługują zabytki historyczne i kulturalne, muzea, architektura, folklor, legendy i baśnie związane z danym obszarem, źródła wód mineralnych. Dziedzictwo kulturowe tworzą z jednej strony zwyczaje, sztuka i rzemiosło ukształtowane przez ludność miejscową, tańce, wyroby sztuki ludowej, stroje i inne przedmioty codziennego użytku, miejscowe imprezy, festiwale, barwne ceremonie weselne lub inne okazjonalne uroczystości, z drugiej zaś elementy odzwierciedlające życie codzienne regionu, jego tradycje – także kulinarne – czy formy kultu religijnego.

Praktycznie każda wieś może przedstawić coś ciekawego, oryginalnego, charakterystycznego tylko dla niej. Turyści w agroturystyce poszukują nie tylko możliwości wypoczynku w ciszy, spokoju, specyficznym środowisku wiejskim, wśród atrakcyjnego krajobrazu, ale także pragną, i to coraz częściej, zapoznać się z historią danego regionu, poznać ciekawe elementy jego krajobrazu, czuć się przez okres pobytu włączonym do miejscowej społeczności, oddychać „swojskim” powietrzem, zaznać odmiennych kulturowo wrażeń, poznać regionalną kuchnię i metody pracy w gospodarstwie wiejskim. Turysta w czasie pobytu na wsi przestaje być anonimowym gościem, pragnie przyjemnie i miło spędzić czas, odwiedzając piękne i ciekawe miejsca, pragnie w tym krótkim okresie być utożsamiany z miejscową ludnością, co pozwoli przełamać bariery między gospodarzami a samymi turystami.

Wartości dziedzictwa kulturowego tworzą:

- 1) obiekty sakralne: kościoły i cerkwie różnych wyznań, klasztory, przydrożne kapliczki i krzyże;
- 2) obiekty świeckie: dwory, pałace, karczmy, zajazdy, domy mieszkalne, ogrody, parki, elementy dziedzictwa archeologicznego (np. okopy i fortyfikacje z czasów I i II wojny światowej) czy dziedzictwa architektonicznego (np. zabytkowe układy wsi, ciekawe elementy krajobrazu wiejskiego);
- 3) obiekty wiejskiej techniki: wiejskie warsztaty rzemieślnicze, kuźnie, młyny, wiatraki;
- 4) skanseny, a więc specyficzne muzea budownictwa ludowego, gdzie w jednym miejscu można zobaczyć osobliwości budownictwa określonego regionu;
- 5) miejsca związane z życiem i pracą twórczą sławnych ludzi;
- 6) miejsca związane z martyrologią, miejsca walk, cmentarze upamiętniające walki I i II wojny światowej;
- 7) sami mieszkańcy wsi²⁷.

Obecny obszar Podkarpacia był przez wieki terenem licznych najazdów obcych wojsk, lokalnych konfliktów czy też wyniszczających miasta i miasteczka pożarów. Istotny wpływ na obecną strukturę zabytków wywarły I i II wojna światowa. Wiele cennych dworów i pałaców popadło w ruinę po reformie rolnej, kiedy nowi administratorzy obiektów w sposób świadomy lub przez niewłaściwą eksploatację spowodowali ich zniszczenie.

²⁶ J.P. Piotrowski, *Dziedzictwo kulturowe – kapitał wsi (Dziedzictwo kulturowe w ofercie turystyki wiejskiej)*, Fundacja Wspomagania Wsi, Warszawa 2000.

²⁷ J.P. Piotrowski, *Dziedzictwo kulturowe...*

Województwo podkarpackie z powodu niesprzyjających wydarzeń historycznych (licznych najazdów w czasach średniowiecza, walk toczonych podczas I i II wojny światowej oraz pożarów miast) nie jest regionem zasobnym w zabytki. Jednak zachowane do współczesności układy urbanistyczne wielu miast świadczą o ich bogatej historii, sięgającej średniowiecza. Cenniejsze obiekty sakralne reprezentują architekturę baroku, a niekiedy i gotyku. Nieliczne zamki oraz liczniejsze pałace i dwory świadczą o kunszcie architektów i budowniczych z minionych wieków²⁸.

Do zabytkowych walorów turystycznych o znaczeniu międzynarodowym należą w województwie podkarpackim: drewniany zespół kościelno-plebański z XV–XVII w. w Bliznem oraz drewniany kościół z XV–XVII w. w stylu gotyckim w Haczowie. Obydwa obiekty są wpisane na listę Światowego Dziedzictwa Kultury UNESCO. Natomiast do zabytkowych walorów turystycznych o znaczeniu krajowym lub ponadregionalnym należy drewniana cerkiew z XVI–XVII w. we wsi Ulucz (w typie bojkowskim) oraz zamek w Łańcucie, który jest jednym z najchętniej zwiedzanych obiektów w województwie. Został zbudowany w drugiej połowie XIV w., należy do najpiękniejszych i najlepiej zachowanych zamków Podkarpacia.

6. PODSUMOWANIE

Przedsiębiorczość jest splotem różnorodnych czynników kształtujących możliwość podjęcia działalności gospodarczej na własny rachunek. Jej sukces lub porażka zależy zarówno od czynników wewnętrznych, zasobów wewnętrznych i indywidualnych predyspozycji, jak i od czynników zewnętrznych²⁹, które są bardzo istotne w przypadku przedsiębiorczości agroturystycznej.

Rozwój działalności pozarolniczej oraz podejmowanie coraz bardziej wyspecjalizowanych funkcji wyznacza obecnie kierunek przemian na obszarach wiejskich. Agroturystyka staje się bardzo ważną dziedziną działalności pozarolniczej rolników i ich rodzin. Jej rozwój jest ściśle uzależniony od istniejącej infrastruktury. Do głównych uwarunkowań rozwoju przedsiębiorczości agroturystycznej należy zaliczyć wartości przyrodnicze, kulturowe i krajobrazowe, ale także zasoby gospodarstwa rolnego oraz predyspozycje osobowe rolników i ich rodzin.

²⁸ www.turystykadlapraczy.org (24 V 2010)

²⁹ T. Piecuch, *Przedsiębiorczość. Podstawy teoretyczne*, C.H. Beck, Warszawa 2010, s. 80.

LITERATURA

- [1] Dębniwska, M.; Tkaczuk, M., *Agroturystyka*, Poltex, Warszawa 1997
- [2] Drucker, P.F., *Innowacja i przedsiębiorczość. Praktyka i zarządy*, PWE, Warszawa 1992
- [3] Drucker, P.F., *Zarządzanie w czasach burzliwych*, Wydawnictwo AE w Krakowie, Kraków 1995
- [4] Drzewiecki, M., *Podstawy agroturystyki*, Oficyna Wydawnicza Ośrodka Postępu Organizacyjnego, Bydgoszcz 2002
- [5] Duczkowska-Małysz, K., *Rolnictwo – wieś – państwo*, PWN, Warszawa 1998
- [6] *Gospodarstwo agroturystyczne. Poradnik*, ZWP–Ministerstwo Pracy i Polityki Socjalnej, Warszawa 1998
- [7] Kołodziejczyk, A., *Rola elementów kultury w turystyce*, Instytut Turystyki, Warszawa 1979
- [8] Majewski, J., *Agroturystyka to też biznes*, Fundacja Wspomagania Wsi, Warszawa 2004
- [9] Makieła, Z., *Przedsiębiorczość regionalna*, Difin, Warszawa 2007
- [10] Medlik, S., *Leksykon podróży, turystyki i hotelarstwa*, PWN, Warszawa 1995
- [11] Młynarczyk, K., *Agroturystyka*, Wydawnictwo Uniwersytetu Warmińsko-Mazurskiego, Olsztyn 2002
- [12] Piecuch, T., *Przedsiębiorczość. Podstawy teoretyczne*, C.H. Beck, Warszawa, 2010
- [13] Piotrowski, J.P., *Dziedzictwo kulturowe – kapitał wsi (Dziedzictwo kulturowe w ofercie turystyki wiejskiej)*, Fundacja Wspomagania Wsi, Warszawa 2000
- [14] Rutkowska, H., *Agroturystyka jako dodatkowe źródło dochodów dla rolników w Polsce. Przekształcenie polskiego rolnictwa*, Materiały konferencji naukowej MRiGŻ, Warszawa 2005
- [15] Schumpeter, J., *Teoria rozwoju gospodarczego*, PWN, Warszawa 1960
- [16] Sztucki, T., *Nowe wymagania w zarządzaniu przedsiębiorstwem*, „Handel Wewnętrzny” 1994/1
- [17] Urry, J., *Spojrzenie turysty*, PWN, Warszawa 2007
- [18] Wilkin, J., *Przedsiębiorczość na wsi – główne determinanty i uwarunkowania*, [w:] *Przedsiębiorczość w agrobiznesie a rozwój obszarów wiejskich*, Wydawnictwo AR w Krakowie–Wydział Ekonomii w Rzeszowie, Kraków–Rzeszów 1997
- [19] www.epodkarpacie.com
- [20] www.podkarpackie24.pl
- [21] www.turystykadlapracy.org
- [22] www.wup-rzeszow.pl

PRECONDITIONS IN DEVELOPMENT OF AGROTOURISM ENTERPREUSHIP OF THE EXAMPLE OF PODKARPACIE PROVINCE

Agrotourism has occupied a permanent place in versatile evolution of a countryside. It is one of forms of development of enterprise in Podkarpacie, which earns the greatest recognition among tourists. This is an additional source of revenues for many agricultural farm and contributes to keep any values related with village, style of life and traditions. The presentation of agrotourism is the purpose of work as a form of enterprise of country areas in the Podkarpacie Province.

Key words: agrotourism, entrepreneurship, development, natural values